

państwa. Dyskusję zakończyło krótkie wystąpienie prof. Roberta Wiszniowskiego. Dziękując za czynne uczestnictwo w obradach, podkreślił równocześnie ich znaczenie dla kompleksowej analizy nie tylko przyczyn, ale również możliwych scenariuszy przeobrażeń współczesnego państwa.

Konferencja „The Crisis of a Modern State” stanowiła podsumowanie prawie dwuletnich badań prof. Roberta Wiszniowskiego prowadzonych w ramach projektu badawczego „Kryzys państwa. Od ujęcia tradycyjnego do współczesnego na przykładzie Katalonii i Szkocji” (nr 2012/07/B/HS5/03711) finansowanego ze środków Narodowe Centrum Nauki. Jej rezultatem będzie wydanie monografii „The Challenges of Representative Democracy”, w której pisemne wersje referatów wygłoszonych w czasie dwudniowych obrad zaprezentują czołowi politolodzy z kraju i zagranicy.

Kamil Glinka

## **Sprawozdanie z Konferencji Naukowej „Konsolidacja — czy tylko demokracji?” zorganizowanej z okazji jubileuszu prof. dr. hab. Andrzeja Antoszewskiego**

Wrocław, 25–26 listopada 2014 roku

W dniach 25–26 listopada 2014 roku we Wrocławiu odbyła się Konferencja Naukowa zatytułowana „Konsolidacja — czy tylko demokracji?” zorganizowana przez Instytut Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego z okazji jubileuszu prof. dr. hab. Andrzeja Antoszewskiego. Partnerami konferencji byli między innymi Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Towarzystwo Edukacji Obywatelskiej, Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej we Wrocławiu oraz Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego. Patronami medialnymi konferencji były natomiast TVP Wrocław, Radio Wrocław i Gazeta Wrocławska.

Prof. dr. hab. Andrzej Antoszewski jest znanym badaczem systemów politycznych Europy Środkowej i Wschodniej oraz znawcą teorii demokratyzacji. W jego dorobku znajdują się liczne monografie — między innymi *Erozja systemu politycznego PRL w latach osiemdziesiątych* (1992), *Ewolucja polskiego systemu politycznego po 1989 roku w świetle komparatystycznej teorii polityki* (1994), *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich* (2004) oraz *System polityczny RP* (2012), podręczniki, opracowania encyklopedyczne oraz artykuły naukowe poświęcone problematyce systemów politycznych współczesnego świata. Jest on również laureatem wielu nagród i wyróżnień, między innymi nagrody zespołowej Ministra Edukacji Narodowej oraz Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego za *Leksykon Politologii* (1996), nagrody I Wydziału Polskiej Akademii Nauk za publikację *Systemy polityczne współczesnego świata* (2002), nagrody Ministra Edukacji za publikację *Systemy partyjne Europy Środkowej* (2004) oraz nagrody Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za całokształt dorobku naukowego (2012). Profesor Antoszewski od początku lat 80. XX wieku kieruje pracami Zakładu Systemów Politycznych i Administracyjnych, a w latach 1969–1999 pełnił również funkcję dyrektora Instytutu Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego.

Zaproszenie do udziału w konferencji przyjęło ponad 150 osób — pracownicy zarówno krajowych, jak i zagranicznych ośrodków naukowych. Podstawowy problem badawczy postawiony przed uczestnikami konferencji wiązał się z zainteresowaniami jubilata i dotyczył wielkowsymiarowości konsolidacji współczesnych systemów politycznych. Dyskutowano zatem zarówno na temat przekształceń demokracji, jak i systemów partyjnych oraz kultury politycznej.

Wydarzenie zostało podzielone na dwie sesje odbywające się podczas dwóch kolejnych dni konferencji. Każdą z nich kończyła dyskusja, w której publiczność mogła zadawać pytania prelegentom oraz wymieniać się poglądami na omawiany temat. Podczas uroczystego otwarcia konferencji głos zabrali rektor Uniwersytetu Wrocławskiego — prof. dr hab. Marek Bojarski, dziekan Wydziału Nauk Społecznych UWr — prof. dr hab. Jerzy Juchnowski oraz dyrektor Instytutu Politologii UWr — prof. dr hab. Robert Alberski, którzy gorąco powitali przybyłych gości oraz złożyli życzenia prof. dr hab. Andrzejowi Antoszewskiemu. Pierwszej z zaplanowanych sesji przewodniczył prof. dr hab. Jarosław Szymanek z Uniwersytetu Warszawskiego, a swoje referaty wygłosili w niej prof. dr hab. Krzysztof Pałecki reprezentujący Uniwersytet Jagielloński, prof. Aleks Szczerbiak z University of Sussex (Wielka Brytania), assoc. Prof. PhDr. Lubomír Kopeček i assoc. Prof. PhDr. Vít Hloušek reprezentujący Uniwersytet Masaryka w Brnie (Republika Czesła) oraz doc. PhDr. Michal Kubát z Uniwersytetu Karola w Pradze (Republika Czeska). Drugą sesję moderował natomiast prof. dr hab. Mariusz Kolczyński z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, a swoje referaty wygłosili podczas niej prof. dr hab. Ryszard Herbut z Uniwersytetu Wrocławskiego, dr Pavol Baboš reprezentujący Uniwersytet Komeński w Bratysławie (Republika Słowacji) oraz dr Edit Soós z Uniwersytetu Szeged (Węgry).

Pierwszy ze znamienitych prelegentów, prof. dr hab. Krzysztof Pałecki, w swoim wystąpieniu starał się odpowiedzieć na pytanie o wizję „Demokracji bez Demos”, w kontekście konsolidacji demokracji państw Europy Środkowej i Wschodniej. W referacie profesor podkreślił, że w jego ujęciu demokracja to proces wynikający z dynamicznej kooperacji pomiędzy dwiema stronami stosunków politycznych: zinstytucjonalizowaną stroną rządzącą (aparatem państwowym) oraz stroną rządzoną (*demos*). Według postawionej hipotezy niepowodzenie procesu demokratyzacji jest w równym stopniu wynikiem błędów instytucjonalnych, ustrojowych czy organizacyjnych — na których skupia się współczesna politologia — co również braku odpowiednich zdolności czy też właściwości po stronie *demos*, uczestniczącego w formowaniu rzeczywistości politycznej. Według prelegenta nawet demokratycznie ustanowione instytucje władzy nie są w stanie samoczynnie wygenerować demokratycznych stosunków społecznych bez urzeczywistnienia zasady partnerskiego współdziałania. Takie partnerstwo zdaniem profesora Pałeckiego osadza się na rzeczywistym, a nie wyłącznie formalnym, istnieniu społeczeństwa demokratycznego, w którym *demos* definiuje się nie jako ogół aktywnych obywateli–wyborców, ale jednostki posiadające pewien stan świadomości, który można określić jako potrzebę uczestnictwa w życiu politycznym (funktor kulturowy). Autor w swoim wielowątkowym i wyczerpującym wystąpieniu ukazał zarówno cechy *demos* „przyjaznego dla procesu demokratyzacji”, jak i sposoby (zasady) umożliwiające przełamanie pozornie immamentnych konfliktów pojawiających się pomiędzy sferą wyidealizowanych celów i wyznawanych wartości demokratycznych, a działaniami wynikającymi z praktyki codziennego życia politycznego.

Profesor Aleks Szczerbiak zatytułował swój referat „Demokratyzacja w poskomunistycznej Europie Wschodniej: problem pomiarów i przyczynowości” (*Democratisation in post-communist Eastern Europe: problems of measurement and causality*). Jego rozważania skupiły się wokół dwóch zagadnień: problemu sposobów mierzenia postępów w demokratyzacji (zarówno subiektywnych jak i obiektywnych) oraz możliwości opracowania wzorców skutecznego objaśniania przyczyn sukcesów i porażek demokratyzacji. Wspomniane problemy, choć z natury metodologiczne, stanowią zdaniem prelegenta poważne wyzwanie, nie tylko ze względu na ambicje mierzących się z nimi naukowców, ale także ze względu na polityczne przedsięwzięcia, których podejmują się polityczni reformatorzy. Omawiany problem „mierzenia demokracji” wynika z wyraźnej niewystarczalności podejścia proceduralnego, które pomija wiele kluczowych zagadnień, takich jak na

przykład sposób oceny funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w rozwoju standardów demokratycznych w państwie. Zdaniem prof. Szczerbiaka sprawność instytucji demokratycznych jest często intuicyjnie wyczuwalna, lecz praktycznie niemożliwa do obiektywnego zmierzenia. Z tego względu wiele instytucji (m.in. *Freedom House*) bazuje na badaniach subiektywnych odczuć respondentów dopiero na ich podstawie kreuje pozornie obiektywne wskaźniki. Autor referatu wskazuje jednak na niedoskonałości tego (subiektywnego) sposobu opisu poziomu demokracji, które ujawniają się głównie w formułowaniu pytań ankietowych sugerujących często możliwą lub oczekiwaną odpowiedź bądź postawionych w zbyt wieloznaczny i mglisty sposób. W perspektywie drugiego z omawianych problemów, profesor Szczerbiak wskazał na trzy główne rodzaje „wzorów” — modeli eksplanacyjnych, różniących się wyborem głównego czynnika objaśniającego: 1) model oparty na wyborze nowych instytucji politycznych, ze szczególnym uwzględnieniem siły organów władzy wykonawczej, 2) modele podkreślające specyfikę minionego reżimu komunistycznego, 3) modele uwypuklające wpływ czynników zewnętrznych. Zdaniem autora referatu żaden z tych wzorców nie daje jasnych odpowiedzi z wielorakich powodów: mylą symptomy z ich prymarnym źródłem (pierwszy rodzaj wyjaśnień), nie dają możliwości objaśnienia współczesnej dynamiki przemian (drugi wzorec wyjaśnień), albo bazują na wątpliwym związku przyczynowo-skutkowym, jak popularny w trzecim typie przykład relacji pomiędzy demokratyzacją a zainteresowaniem i ewentualną pomocą ze strony instytucji Unii Europejskiej. Profesor Szczerbiak, konkludując, podkreślił, że trudności w naukowym opisie demokratyzacji są prawdopodobnie niemożliwe do łatwego przezwyciężenia, a zatem jedyną słuszną drogę rzetelnych badań stanowi skrupulatna analiza kontekstualna każdego osobnego przypadku.

Wspólny referat prof. Lubomíra Kopečka oraz prof. Víta Hlouška zatytułowany został „Czy zło zniknie wraz ze zniknięciem partii politycznych? Przypadek czeski” (*Will the evil disappear with political parties? The Czech case*) i został poświęcony próbie odpowiedzi na postawione w tytule pytanie badawcze. Na początku swojego wystąpienia prelegenci zauważyli, że od kilku lat społeczeństwo czeskie wykazuje krytyczne nastawienie wobec polityków i partii politycznych, co przejawia się między innymi w rosnącej popularności haseł kontestatorskich oraz partii protestu, a także w wynikach badań opinii publicznej. Zdaniem badaczy historycznymi przyczynami takich procesów w Republice Czeskiej są: rozczarowanie partyjną demokracją z okresu międzywojennego, zniechęcenie wynikające z autorytarnych rządów Komunistycznej Partii Czechosłowacji, wpływ antypartyjnego dyskursu rozwijanego przez dysydentów po 1989 roku oraz rozczarowanie okresem pomiędzy 1997–1998 i zawartym wówczas porozumieniem pomiędzy rządzącą ČSSD oraz opozycyjną ODS. Ponadto, prelegenci stwierdzili, że determinantą zachowań kontestatorskich są również procesy zachodzące wewnątrz czeskich partii politycznych, do których należy zaliczyć ich stopniowe zamykanie, ekstremalną centralizację (typową np. dla partii ANO) oraz ekstremalną decentralizację (typową dla ODS czy ČSSD). Badacze zauważyli także, że krytyczne nastawienie wobec partii i polityki wynika ze słabej pozycji premiera w gabinecie, ciągłego zaangażowania liderów w spory wewnątrzpartyjne, a także aktywnej działalności *veto-players* czeskiego systemu politycznego: sądu konstytucyjnego i prezydenta. Podsumowując swoje rozważania, profesorowie Kopeček i Hloušek stwierdzili, że sytuacja w Republice Czeskiej nie jest czymś wyjątkowym w skali europejskiej (choć można odnaleźć kilka jej unikalnych właściwości) oraz jest zjawiskiem wieloprzyczynowym, niewynikającym li tylko z działalności partii politycznych. Organizacje te znajdują się jednak w centrum czeskiego systemu politycznego, a ponieważ obecnie przeżywają kryzys i w mediach poddawane są ciągłej krytyce, to niezadowolenie społeczne koncentruje się właśnie na nich. W opinii prelegentów, aby temu zaradzić, partie powinny w lepszy sposób kanalizować interesy społeczeństwa, ustanowić nowe formy współpracy z nim oraz podjąć stopniowe reformy instytucjonalne.

Problematyce czeskiej poświęcone było również wystąpienie ostatniego prelegenta podczas pierwszego dnia konferencji, doc. Michala Kubáta, które zatytułowano „25 lat czeskiej demokracji: sukces czy fiasko?”. Odpowiadając na pytanie zawarte w tytule wystąpienia, prelegent stwierdził, że choć przez długi czas utrzymywał się obraz Republiki Czeskiej jako państwa stabilnego i czyniącego stałe postępy w procesie demokratyzacji, to jednak okres rzeczywistej koniunktury politycznej był bardzo krótki i dotyczył tylko pierwszej połowy lat 90. XX wieku. Później jego zdaniem nadszedł kryzys polityczny, który osiągnął swój szczyt w 2013 roku, kiedy to przekształcił się w całkowity rozpad czeskiej polityki. Docent Kubát wymienił trzy płaszczyzny tego zjawiska. Po pierwsze, społeczeństwo utraciło zaufanie do polityki w ogóle. Po drugie, nastąpił kryzys partii politycznych i systemu partyjnego. Po trzecie, reżim parlamentarny stał się chronicznie niestabilny i nieskuteczny. Następnie doc. Kubát zidentyfikował przyczyny tego kryzysu, przy czym w swoich rozważaniach pominął płaszczyznę dotyczącą partii politycznych, która została opisana przez profesorów Kopečka i Hlouška. Jeśli chodzi o utratę zaufania społeczeństwa wobec polityków, to w opinii prelegenta jej determinantami były: kryzys gospodarczy za lat 1997–1998, skandale finansowe partii politycznych związane z ich podejrzanym sponsoringiem oraz wspomniane już porozumienie pomiędzy ČSSD i ODS. Czynniki te łącznie spowodowały tak zwaną „zdradę marzeń” (termin ukuty przez czeskiego socjologa Lukáša Linka) społeczeństwa czeskiego, zarówno tych ekonomicznych, jak i społecznych oraz politycznych. Natomiast przyczyną utrzymującej się od połowy lat 90. chronicznej niestabilności i nieskuteczności reżimu parlamentarnego jest słabość czeskich gabinetów, która wynika z tego, że w zdecydowanej większości nie dysponowały one dotychczas klarownym i spójnym zapleczem w parlamencie. Według prelegenta przyczynami niemocy czeskich gabinetów są również instytucjonalna słabość partii politycznych, duża polaryzacja czeskiego systemu partyjnego, niezrównoważone konstytucyjne powiązania pomiędzy rządem i parlamentem, a także politycznie silna pozycja prezydenta. Na zakończenie doc. Kubát stwierdził, że choć czeską demokrację dręczą pewne problemy, to jednak należy nazwać ją demokracją skonsolidowaną na wzór zachodnioeuropejski. Mimo to kwestie świadczące o kryzysie polityki w Republice Czeskiej są zjawiskiem niepokojącym i nie powinny być lekceważone przez polityków. Wręcz przeciwnie, powinni oni podjąć racjonalne starania zmierzające do rozwiązania nawarstwiających się problemów. Jak jednak zauważył doc. Kubát, ze względu na niechęć polityków do podejmowania tego typu działań, stwierdzenie mówiące o fiasku demokracji ma w Republice Czeskiej pewne uzasadnienie.

Pierwszym z prelegentów podczas drugiej sesji był prof. dr hab. Ryszard Herbut, który wygłosił referat zatytułowany »Illiberalizm« jako wyznacznik tranzycji w postautokratycznych państwach”. W zamierzeniu autora referat miał stanowić próbę wskazania na problemy, które każą w inny niż dotychczas sposób spojrzeć na funkcjonowanie współczesnych demokracji. Profesor Herbut zauważył, że demokracja tradycyjnie postrzegana jest jako pewna proporcja układów formalnych (proceduralnych) oraz komponentu aksjologicznego, z reguły nazywanego liberalnym. Wnikliwa analiza współczesnych systemów politycznych wskazuje jednak na to, że o ile elementy proceduralne są zawsze obecne, o tyle w demokracjach pozaeuropejskich zmianie ulega komponent aksjologiczny, który wcale nie musi być liberalny i może być oparty na innym systemie wartości niż ten typowy dla Europy Zachodniej. Jako przykłady państw z takimi układami podane zostały Korea Południowa oraz Tajwan, który przez autora nazwany został demokracją „konfucjańską”. W takim kontekście właściwe według prof. Herbuta było zadanie pytania, jaki wpływ ma ta zmiana na strukturę i funkcjonowanie demokracji. Zdaniem prelegenta wyraża się on w przeobrażeniach dotyczących zasady reprezentacji i łańcucha odpowiedzialności, mnożących się systemach regulacyjnych oraz zmieniającej się roli partii politycznych. Konkludując swo-

je rozważania, prof. Herbut stwierdził, że opisane zmiany i przeobrażenia, mające *de facto* miejsce również „w domu demokracji” — Europie Zachodniej, budzą coraz większe wątpliwości co do powszechnego używania zbiorczego określenia demokracja liberalna. Odnosi się to szczególnie do systemów pozaeuropejskich, które pod żadnym względem nie mogą zostać nazwane liberalnymi. Dlatego prof. Herbut zaproponował nazywać je demokracjami illiberalnymi, przy czym zaznaczył, że termin „illiberalizm” w tym kontekście nie jest kategorią pejoratywną, a ma służyć jedynie wskazaniu na odmienną współczesnych demokracji pozaeuropejskich w stosunku do tradycyjnych demokracji budowanych na systemie wartości zachodnioeuropejskich.

Referat kolejnego prelegenta, dr. Pavola Baboša, zatytułowany został „Zaufanie polityczne: efekty korupcji, zwycięzców politycznych oraz dziedzictwa postkomunistycznego” (*Political trust: effect of corruption, political winners and post-communist legacy*). Na początku prelegent zauważył, że problematyka zaufania społecznego wobec instytucji politycznych jest istotna, ponieważ decyduje o przetrwaniu i konsolidacji demokracji, wpływa na sukces wyborczy partii populistycznych, a także, co ciekawe, ma wpływ na kwestie gospodarcze (autor przywołał badania, które wskazały, że czym wyższe zaufanie wobec instytucji politycznych, tym chętniej obywatele płacą podatki). Co zatem determinuje poziom zaufania wobec instytucji politycznych? Analizując literaturę przedmiotu, dr Pavol Baboš wyróżnił jego kilka determinant: poziom korupcji, lojalność polityczną (im bliżej zwycięskiej partii znajduje się obywatel, tym bardziej tolerancyjny będzie dla jej potknięć) oraz kulturalne dziedzictwo w państwach postkomunistycznych. W związku z tym, w swoich badaniach porównawczych odnoszących się do 27 państw Unii Europejskiej postanowił odpowiedzieć na następujące pytania badawcze: w jaki sposób na poziom zaufania wobec instytucji politycznych wpływają poziom korupcji i lojalności politycznej oraz obecność postkomunistycznego dziedzictwa kulturowego? W swoich rozważaniach dr Baboš wykorzystał wyniki *European Social Survey* z 2010 roku oraz dane statystyczne Eurostatu. Po przeprowadzeniu analizy prelegent stwierdził, że poziom lojalności politycznej w relatywnie wysokim stopniu wpływa na poziom zaufania wobec instytucji politycznych. Do podobnych wniosków doszedł on w przypadku poziomu korupcji — jeżeli dane państwo postrzegane jest jako bardziej transparentne, tym wyższy poziom zaufania wobec instytucji politycznych posiadają jego obywatele. Jeśli natomiast chodzi o postkomunistyczne dziedzictwo kulturowe, to prelegent skonkludował, że widoczny jest jego wpływ, ze statystycznego punktu widzenia jest on jednak nieistotny. Z tego względu jego zdaniem można przyjąć, że w badaniach nad zaufaniem wobec instytucji politycznych ten czynnik jest bez znaczenia.

Ostatnią prelegentką była dr Edit Soós z Uniwersytetu w Budapeszcie, która swój referat poświęciła kwestii „Politycznej partycypacji oraz demokratycznej tranzycji na Węgrzech” (*Political participation and democratic transition in Hungary*). Podczas wystąpienia dr Soós starała się ukazać zawiły proces regresu niektórych osiągnięć węgierskiej demokracji, warunkowany sukcesem politycznym oraz ostatnimi posunięciami obecnie rządzącej partii Fidesz oraz pochodzącego z jej szeregów premiera Viktora Orbána. Autorka referatu przedstawiła kontekst, w ramach którego należy oceniać niepokojące przemiany węgierskiej sceny politycznej w okresie od 2010 roku (roku przejścia pełnej władzy przez Fidesz) do wprowadzenia zmian w porządku konstytucyjnym (oznaczającym faktyczną zmianę natury państwa). Według dr Soós prezentowana analiza przemian politycznych na Węgrzech skłania do sformułowania hipotezy o powrocie do semiautorytarnej formy rządów z niezwykle silną pozycją premiera. Prelegentka wymieniła liczne przyczyny, które doprowadziły do jawnego zakwestionowania przez siły rządzące liberalnego modelu państwa oraz zmianę z modelu *good governance* na *good government*, co *de facto* oznacza silną centralizację władzy w rękach rządzącej formacji. Powstały w wyniku takiego

przejścia *illiberal regime* (choć w innym znaczeniu niż starał się nadać temu pojęciu profesor Herbut), bazuje na próbie szerokiej wymiany zarówno politycznych elit w kraju, jak i zmianie podstawowych reguł prowadzenia polityki, które dotyczą takich aspektów jak obowiązujące prawo wyborcze czy istniejąca autonomia mediów. Analizując istniejący poziom apatii politycznej w społeczeństwie węgierskim, autorka w finale starała się przewidzieć nadchodzące problemy, z którymi będzie musiał się zmierzyć charyzmatyczny premier, pojawiające się między innymi w kontekście pogorszających się jego stosunków z władzami Unii Europejskiej.

Opisana konferencja była nie tylko serią pasjonujących wystąpień czołowych politologów polskich i europejskich, ale także obfitowała w liczne dyskusje i komentarze odbywające się pomiędzy panelami, które dodatkowo wzbogaciły wzajemną wymianę wiedzy i doświadczeń. Jubileusz tak wybitnego politologa jakim jest profesor Andrzej Antoszewski został uczczony spotkaniem naukowym olbrzymiej wagi, w wyniku którego powstała również publikacja będąca rozszerzeniem tematyki konferencyjnej. Monumentalna, dwutomowa pozycja jest dziełem przyjaciół oraz uczniów Profesora – politologów praktycznie z całej Polski. Pozycję wydano nakładem Wydawnictwa Adam Marszałek pod redakcją prof. dr. hab. Jerzego Juchnowskiego oraz prof. dr. hab. Roberta Wiszniewskiego w przypadku tomu pierwszego zatytułowanego *Studia nad współczesnymi systemami politycznymi. Podmioty i procesy demokratyczne* oraz prof. dr. hab. Roberta Alberskiego, dr. hab. Wiesławy Jednaki i dr. hab. Dariusza Skrzypińskiego w przypadku tomu drugiego zatytułowanego *Studia nad współczesnymi systemami politycznymi. Instytucje i mechanizmy rywalizacji politycznej*.

Michał Banaś, Mateusz Zieliński